

364.652 - 027.553(477)"2014/2018"..355.01

Жиленко Руслан В'ячеславович
кандидат історичних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна
ruslan.zhylenko@uznhu.edu.ua

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ УЧАСНИКІВ АТО ТА ЧЛЕНІВ ЇХ СІМЕЙ В СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГАХ

Анотація. Повернення учасників АТО та членів їх сімей до цивільного життя є своєрідним викликом як для самих ветеранів, так і суспільства у цілому. На нашу думку, адекватна відповідь повинна включати зміщення акценту з соціального забезпечення на соціальні послуги для цієї категорії населення. Такий підхід передбачає постійне вивчення потреб ветеранів та членів їх сімей в громадах, де ці послуги надаються. З цією метою було проведено оцінку потреб військовослужбовців Збройних Сил України та інших силових структур, звільнених в запас, а також членів їх сімей, що беруть участь у проєкті з професійної підготовки «Україна-Норвегія» в м. Ужгороді. Вона проводилася методами анкетування та «фокус-груп». Відповідно до завдань було визначено сфери життя ветеранів та членів їх сімей, які зазнали найбільшого впливу війни, досліджено потреби в соціальних послугах та окреслено фактори, що впливають на рівень їх використання цільовою групою. Вдалося виявити ряд закономірностей у використанні ветеранами соціальних послуг.

Ключові слова: учасники АТО, ветерани, соціальна адаптація, дослідження, соціальні потреби, соціальні послуги.

Вступ. Одним із головних, спричинених війною на сході країни, викликів для українського суспільства є повноцінна адаптація ветеранів та членів їх родин до цивільного життя. Набутий протягом останніх років вітчизняний досвід, як і зарубіжна практика, жорстко вказують на можливу «ціну» невдачі у вирішенні цієї задачі як для ветеранів та членів їх родин, так і для суспільства у цілому. Формат публікації не дозволяє навести повну статистику, але й перелічені нижче дані є достатньо інформативними. Наприклад, у Сполучених Штатах самогубства серед ветеранів тривалий час залишалися у середньому на рівні 22 випадки щодня [18]. Щоправда останнім часом цей показник дещо знизився – до 20 смертей, що складає 18 відсотків всіх суїцидів у країні [15]. Майже 1,4 млн. ветеранів постійно знаходяться під загрозою бездомності, 300 тис. вже мали такий досвід, а майже 39,5 тис. – перманентно живуть на вулиці [11]. Вітчизняні реалії не менш вражаючі. За даними Головного військового прокурора 518 учасників АТО покінчили життя самогубством. Більше того, спостерігається тенденція до зростання [6]. Збільшення кількості заяв щодо проявів насильства в сім'ях ветеранів війни на сході у 8 разів [13] розкриває ще один, нажаль не єдиний, вимір проблеми.

Слід визнати, що за короткий проміжок часу, в умовах війни та її фінансово-економічних наслідків, Україна зробила значний прогрес у розбудові системи соціального захисту учасників АТО та членів їх сімей. Прийнято цілий ряд необхідних законодавчих актів, запроваджено доволі широкий набір пільг, вдосконалюються вже існуючі та створюються нові послуги тощо.

Виникає питання щодо причин того, що ситуація з ветеранами суттєво не покращується, а в деяких випадках, як із суїцидами, навіть погіршується. Можливо відповідь слід шукати у несподіваних, на перший погляд, паралелях, які можна провести між українським та зарубіжним досвідом, наприклад американським. Ось лише деякі із них. У обох країнах проходження психологічної реабілітації учасниками бойових дій є обов'язковим, але наступні показники повною мірою вказують на реалії. Згідно американських досліджень від 56 до 87 відсотків військовослужбовців, які зазнали психологічного виснаження під час виконання завдань не одержали психологічної допомоги [1]. В Україні лише 0,1% учасників АТО

скористалися цією послугою 2017 року [6]. В Сполучених Штатах під егідою Департаменту у справах ветеранів існує спеціалізована система послуг з охорони здоров'я (VA Health Care) із запланованим на 2019 рік бюджетом у 76,5 млрд. доларів [16]. Станом на 2015 рік, згідно даних самого департаменту, нею скористалися 62 відсотки ветеранів, що брали участь у бойових діях починаючи з 2001 року [17]. Показники, що наводяться дослідниками дещо різняться. Згідно опитування 2000 року, не користувалися медичними послугами Департаменту 87 відсотків, що, правда, від загальної кількості ветеранів [12]. Станом на весну 2016 року тільки 27 відсотків учасників АТО скористалися медичними пільгами, які їм належать [7, с.121]. Як зазначив в цьому контексті Головний військовий прокурор України: «... наявність значного матеріального ресурсу не гарантує його раціонального та ефективного використання» [6].

Очевидно, що існують відмінності між двома країнами у матеріальному забезпеченні та організації системи пільг і послуг для учасників бойових дій. Однак експерти з обох країн, як і самі ветерани, вживають навіть подібні слова, щоб описати причини невдач в процесі адаптації до цивільного життя, а саме: брак інформації про наявні послуги; ветерани не знають, з чого почати, куди, в першу чергу, звернутися; тривале очікування на надання пільг і послуг; фізична віддаленість установ, що їх надають (вони, як правило розміщені у великих містах); складність оформлення паперів та бюрократія; відсутність механізму залучення колишніх бійців до системи пільг і послуг; брак кваліфікованого персоналу; відсутність зв'язку і взаєморозуміння з громадами, де вони проживають тощо [18; 6; 12; 9].

Ми поділяємо точку зору дослідників з обох країн, які вказують, на нашу думку, очевидне вирішення проблеми – зміщення акценту із соціального забезпечення на соціальні послуги, їх максимально можливе перенесення у громади та найширше залучення самих ветеранів не тільки в якості об'єктів, але й суб'єктів процесу адаптації [14; 4; 19; 11; 12].

Запропонований підхід безумовно повинен спиратися на вивчення потреб, ретельно зібрані кількісні та якісні емпіричні дані. Очевидно, що акцент у подібних дослідженнях слід змістити із загальнонаціонального на рівень регіональний, і навіть громад. Тобто туди, де ветерани АТО живуть і отримують по-

слуги. Водночас ми в жодному разі не заперечуємо необхідність і важливість національних досліджень для розбудови системи соціальної адаптації учасників війни на сході України, визначення загальних тенденцій, виявлення інституційних потреб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як нами зазначалося у попередніх статтях [19], у вітчизняній літературі, навіть присвяченій проблемам соціальної роботи, лівова частка уваги приділяється психологічним, медичним та медико-соціальним підходам до реабілітації бійців та членів їх сімей. Соціальним аспектам приділено значно менше уваги і часто вони зводяться до проблем соціального забезпечення бійців та членів їх сімей.

Підхід, який ми поділяємо, зміщення акценту на надання послуг, передбачає вивчення потреб ветеранів і повинен спиратися на емпіричні дані. Саме таких публікацій явно бракує. Серед них слід виділити два загальнонаціональні дослідження, які стали результатом співпраці науковців і НУО. Перше було проведене весною 2016 року соціологами Київського національного університету ім. Тараса Шевченка за ініціативи Фонду ветеранів війни і учасників АТО, його результати представлено у низці публікацій [7; 3]. Дослідження дозволило виявити основні проблеми ветеранів АТО, дати оцінку ефективності роботи системи державних пільг, окреслити можливі причини, що впливають на гостроту соціальних негараздів цільової групи. Майже одночасно «Українська асоціація фахівців з подолання наслідків психотравмуючих подій» за підтримки Міжнародного Фонду «Відродження» провела дослідження «Психологічна та соціальна допомога очима ветеранів АТО» [9]. В ньому також присутній аналіз ефективності державної системи пільг, роботи офіційних установ, рівня задоволення від одержаних послуг. На особливу увагу заслуговує вивчення причин того, чому ветерани не можуть скористатися своїми законними пільгами та послугами.

Незважаючи на актуальність загальнонаціональних досліджень, слід зазначити, що послуги надаються на місцях, а тому роль локальних розвідок, на рівні організації, установи, громади, регіону, набувають не меншого, якщо не більшого значення. Природньо, що такі дослідження з'являються. Наприклад, Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників АТО проводила протягом 2017 року інтерв'ювання в місті Славутич з метою вивчення та узагальнення поточних потреб колишніх бійців [5]. Регулярною стає практика внутрішнього оцінювання потреб в організаціях і проектах, що надають послуги ветеранам АТО [10].

Метою статті є визначити основні потреби ветеранів АТО та членів їх сімей у соціальних послугах.

Завдання дослідження:

1. Визначити на які сфери життя ветеранів та членів їх сімей найбільше вплинув досвід участі у війні;
2. Дослідити потреби ветеранів та членів їх сімей у соціальній допомозі;
3. Окреслити фактори, що впливають на рівень використання ветеранами та членами їх сімей існуючих соціальних послуг;
4. Перевірити наявність закономірностей у користуванні ветеранами соціальних послуг.

Методи дослідження. Матеріали статті базуються на даних розвідувального соціологічного дослідження, проведеного методами анкетування і «фокус-груп» протягом березня – квітня 2018 року. Респондентами та учасниками «фокус-груп» виступили 19 військовослужбовців Збройних Сил України та інших силових структур, звільнених в запас,

а також члени їх сімей, що беруть участь у проекті з професійної підготовки «Україна-Норвегія» в м.Ужгороді. Результати дослідження не є репрезентативними щодо всіх учасників АТО та членів їх сімей як соціальної групи. В даній статті представлені результати, які стосуються потреб ветеранів та членів їх сімей у соціальних послугах. Окрема частина дослідження була присвячена вивченню системи існуючих пільг для цієї категорії населення. Її результати будуть опубліковані пізніше.

Виклад основного матеріалу. Перший етап дослідження був спрямований на вивчення впливу досвіду, пов'язаного з бойовими діями, на різні сфери життя ветеранів. 84,2% респондентів вважають, що він вплинув на їхнє теперішнє життя (42,1% - «сильно вплинув», 42,1% - «скоріше вплинув»). 10,5% опитаних його не відчули. Аналіз рівня впливу на різні сфери життя ветеранів дозволяє зробити наступні узагальнення. Респонденти визначають найбільший негативний вплив (сумарно «сильний негативний» та «слабкий негативний») у сферах, пов'язаних із станом здоров'ям: психічне здоров'я (68,4%), уязвленості (52,9%), суїцидальні настрої (50%), фізичне здоров'я (47,4%), ПТСР (47,3%). Друга група стосується сфери матеріального добробуту, а саме: рівень доходів (52,6%), житлові умови (47,4%), доступність пільг і послуг (26,3). Третью за рівнем негативного впливу стала сфера соціального життя: громадське життя (36,9%), відносини з друзями (36,8%), відносини зі знайомими (31,6%), користування громадськими послугами (21,1%). Наступною є сфера зайнятості, зокрема: задоволення від роботи (31,6%), можливості пошуку та збереження робочого місця (21,1%). Сфера сімейних відносин, на думку респондентів, зазнала найменшого впливу, а саме: відносини з дружиною/чоловіком (коханого людиною) (23,6%), відносини з дітьми (22,3%), відносини з батьками (15,8%). Слід відзначити високий відсоток респондентів, які не змогли визначитися із рівнем впливу (відповідь «Важко сказати»), якого вони зазнали у наступних сферах: уязвленості (29,4%), ПТСР (42,1%), відносини з батьками (26%), можливості пошуку та збереження робочого місця (47,4%), задоволення від роботи (36,8%), доступність пільг і послуг (31,6%).

Наступна частина дослідження була спрямована на виявлення потреб ветеранів та членів їх сімей щодо допомоги у подоланні негативних наслідків. Доволі показовими є розбіжності в оцінці респондентами власної та групової потреби у сторонній допомозі. Так 42,1% опитаних заявили, що самі здатні справитися, а ще 26,3% - скоріше не потребують зовнішньої допомоги. Водночас 94,7% цих самих людей вважають, що інші ветерани «дуже» (36,8%) або «скоріше» (57,9%) потребують сторонньої допомоги. Найбільше таке сприяння, на думку ветеранів та членів їх сімей, є доречним у сфері матеріального добробуту: рівень доходів (94,4%), доступність пільг і послуг (94,4%), житлові умови (88,9%). Що стосується здоров'я учасників АТО, то доречною зовнішню допомогу вважають у сферах: психічне здоров'я (77,8%), ПТСР (77,8%), фізичне здоров'я (72,2%), суїцидальні настрої (61,1%), уязвленості (55,6%). Доцільність стороннього сприяння у сфері зайнятості ветерани вбачають наступним чином: можливості пошуку та збереження робочого місця (73,7%), задоволення від роботи (68,4%). У сфері соціального життя сторонню допомогу вважають доцільною: користування громадськими послугами (77,8%), громадське життя (72,2%), відносини з друзями (33,3%) та відносини зі знайомими (27,8%). Найменш доціль-

ною зовнішня допомога сприймається ветеранами у сфері сімейного життя, а саме: відносини з дітьми (50%), відносини з дружиною/чоловіком (коханою людиною) (38,9%), відносини з батьками (33,3%).

Цілий ряд запитань для подальшого вивчення залишає доволі низька частка ветеранів, які мають особистий досвід звернень до сторонньої допомоги у задоволенні власних потреб. Найбільше респондентів мали такий досвід у сфері матеріального добробуту: рівень доходів (52,6%), доступність пільг і послуг (63,2%), житлові умови (52,6%). За винятком використання громадських послуг (52,6%), пошуку та збереження робочого місця (36,8%) і фізичного здоров'я (36,8%), частка ветеранів, що зверталися за сторонньою допомогою в інших сферах ледве перевищує 26%. Досвіду звернень за допомогою у вирішенні проблем з суїцидальними настроями ніхто з респондентів взагалі не мав.

Постає природне запитання щодо причин такого низького, у порівнянні з потребами, рівня звернень по сторонню допомогу. Респонденти визначили їх наступним чином (робилося три послідовні вибори). Під час першого вибору учасники опитування майже рівномірно відзначили три причини: розрахунок

на власні сили («я справлюся сам») – 27,8%, зневіра у можливість одержати допомогу («я не вірю, що мені допоможуть») – 22,2% та низька якість послуг – 22,2%. Серед причин другого вибору однозначно домінує фактор часу («для цього потрібно витратити дуже багато часу (багато їздити, часто ходити по кабінетах тощо)» - 58,3%. Розраховує на власні сили 16,7% респондентів. Інші причини назвали менше 10 відсотків опитаних. Під час третього вибору було названо дві причини, а саме: складнощі в одержанні послуг («послугу так складно отримати (бюрократія, корупція тощо), що краще і не звертатися по неї») – 87,5% та те ж саме покладання на власні сили – 12,5%.

Доволі показовими є результати оцінки респондентами доступності різного роду послуг у власних громадах. За винятком допомоги у сфері фізичного здоров'я, понад чверть опитаних взагалі не знають про доступність чи відсутність послуг у громадах. Більше половини ветеранів та членів їх сімей знають тільки про сервіси в сфері фізичного здоров'я, використання громадських послуг та допомоги у оформленні матеріальних пільг (див. табл. 1)

Таблиця 1.

Оцінка респондентами наявності послуг у громадах

Номер послуги	Чи є у Вашій громаді (місті, селищі, селі) послуги/установи/організації, що можуть допомогти у вирішенні наступних питань	Відповіді у %		
		Так, є	Ні, немає	Я не знаю
1	Фізичне здоров'я	63,2	15,8	21,1
2	Психічне здоров'я	47,4	26,3	26,3
3	Узалежнення (вживання алкоголю, наркотиків, інші узалежнення)	42,1	15,8	42,1
4	Запобігання суїцидам	26,3	21,1	52,6
5	Терапія ПТСР	36,8	26,3	36,8
6	Відносини з друзями	31,6	21,1	47,4
7	Відносини зі знайомими	36,8	21,1	42,1
8	Участь в громадському житті	47,4	21,1	31,6
9	Користування послугами (наприклад громадський транспорт, освіта, охорона здоров'я, дозвілля тощо).	52,6	21,1	26,3
10	Відносини з батьками	31,6	26,3	42,1
11	Відносини з дружиною/чоловіком (коханою людиною)	31,6	26,3	42,1
12	Відносини з дітьми	36,8	26,3	36,8
13	Можливість одержати/зберегти роботу	42,1	26,3	31,6
14	Задоволення від роботи	36,8	21,1	42,1
15	Житлові умови	47,4	21,1	31,6
16	Розмір доходів	26,3	26,3	47,4
17	Доступність матеріальних пільг та безкоштовних послуг	52,6	15,8	31,6

Серед джерел інформації про наявні для респондентів послуги домінують різного роду Інтернет ресурси (соціальні мережі, Інтернет видання та спеціалізовані веб-сайти), а також інші ветерани та члени їх сімей (див. табл. 2).

Таблиця 2.

Джерела інформації про наявні послуги

Номер джерела	З якого джерела Ви переважно дізнаєтеся про доступні для Вас послуги і пільги?	% респондентів, що користуються джерелом
1	Традиційні засоби масової інформації (газети, журнали, телебачення)	36,8
2	Інтернет видання	70,9
3	Спеціалізовані веб-сайти	17,1
4	Соціальні мережі	71,2
5	Брошури, буклети тощо	23,9
6	Від інших учасників бойових дій та членів їх сімей	80,3

Викладений матеріал дозволяє зробити наступні висновки.

1. Переважна більшість респондентів визнає негативний вплив бойового досвіду на їхнє теперішнє життя. Відповідно до оцінки самих ветеранів він проявляється у наступних сферах (у порядку від найсильнішого до найменшого): стан здоров'я, матеріальний добробут, соціальне життя, зайнятість і сімейні відносини. У кожній із цих сфер найбільшого негативного впливу відповідно зазнали психічне здоров'я, рівень доходів, участь у громадському житті, задоволення від роботи та відносини з дружиною/чоловіком (коханою людиною). Слід відзначити, що для значної частини ветеранів та членів їх сімей виявилось складно оцінити вплив бойового досвіду на узалежнення, ПТСР, відносини з батьками, сферу зайнятості у цілому та доступність матеріальних пільг і послуг.

2. Майже всі респонденти вважають сторонню допомогу у задоволенні потреб інших ветеранів та членів їх сімей необхідною, але більшість із них не схильні говорити про себе в цьому контексті. Найбільш потрібною, на думку ветеранів, вона є у наступних сферах (від найбільш до найменш потрібної): матеріальний добробут, здоров'я, зайнятість, соціальне життя та сімейне життя.

3. Особистий досвід респондентів дещо відрізняється від загальної оцінки потреб, яку вони зробили. По зовнішню допомогу у сфері матеріального добробуту зверталось більше ветеранів та членів їх сімей, ніж тих, хто заявив, що її потребує. Загалом слід констатувати, що, за винятком послуг пов'язаних із матеріальним добробутом, використанням громадських послугам, фізичним здоров'ям та працевлаштуванням, доволі мала частка ветеранів має досвід їх споживання.

До певної міри цей феномен можна пояснити доволі слабою обізнаністю ветеранів про наявні в їхніх громадах послуги. Більшість респондентів знає тільки про сервіси в сфері фізичного здоров'я, використання громадських послуг та допомоги у оформленні матеріальних пільг. Понад чверть респондентів взагалі нічого не знає про доступність чи відсутність переважної більшості послуг у громадах. Ще однією причиною, на нашу думку, є те, що респонденти переважно користуються інформацією із джерел, які не є спеціалізованими, а саме: інші ветерани та члени їх сімей, соціальні мережі та Інтернет-видання. Не менш важливими факторами, які стримують ветеранів та членів їх сімей від звернень по соціальні послуги є складнощі в їх одержанні (бюрократія, корупція тощо), тривалість процедури звернення в часі,

зневіра у можливість одержати допомогу, низька якість послуг та розрахунок на власні сили. На нашу думку, останній фактор може бути частково спричинений розчаруванням дією попередніх чинників.

4. Під час математичного аналізу даних була здійснена перевірка залежностей між рядом змінних (парний коефіцієнт кореляції Пірсона). Зокрема було встановлено, що респонденти, які визнають необхідність сторонньої допомоги у подоланні ПТСР, більш схильні потребувати її у сферах фізичного і психічного здоров'я, соціального життя (відносини з друзями і знайомими, участь у громадському житті), сфері сімейного життя (відносини з батьками, дітьми, дружинами). На нашу думку, ці дані вказують на правоту практиків, які відзначають на багатомірність проблеми ПТСР та необхідність враховувати в однаковій мірі психологічні, соціальні, духовні та культурні аспекти.

Доволі показовим є той факт, що на визначення потреб ветеранів більший вплив справляє не їх вік, а термін звільнення з активної служби. Респонденти, які припинили службу в армії раніше, мають більше потреб у сторонній допомозі, зокрема у таких сферах як: фізичне здоров'я, ПТСР, соціальне життя (відносини з друзями, користування громадськими послугами), сімейне життя (відносини з батьками, дітьми, дружинами). Вони, на відміну від тих, хто звільнився із армії нещодавно, мають більший особистий досвід звернень по допомогу в сфері узалежнень. Слід зазначити, що американська статистика також вказує на те, що проблеми і потреби ветеранів мають тенденцію до свого роду «накопичення» з часом.

Респонденти з нижчим рівнем освіти більш схильні визнавати необхідність сторонньої допомоги в сфері психічного здоров'я. Їх товариші з вищим рівнем освіти потребують такої допомоги в сфері покращення житлових умов.

Очевидно, що враховуючи досить незначний обсяг сукупності, виявлені залежності не можуть вважатися доведеними. Проте, вони вказують на певні тенденції та можуть слугувати основою для висунення гіпотез, із подальшою перевіркою на більших сукупностях.

Як зазначалося вище, дане дослідження є розвідувальним, проте його результати, на нашу думку, можуть бути використані в плануванні роботи соціальних служб, які надають послуги ветеранам та членам їх сімей, а також територіальним органам Державної служби України в справах ветеранів та учасників АТО в Закарпатській області. Одержані дані можуть стати основою для формулювання гіпотез із їх подальшою перевіркою в нових дослідженнях.

References

1. American Public Health Association (2014, November 18). *Removing Barriers to Mental Health Services for Veterans*. Retrieved from <https://www.apha.org/policies-and-advocacy/public-health-policy-statements/policy-database/2015/01/28/14/51/removing-barriers-to-mental-health-services-for-veterans>
2. Babova K.D., Pinchuk I.Ya., Stebliuk V.V. (Eds.). (2015). *Reabilitatsiia postrazhdalyykh v umovakh nadzvychainykh sytuatsiia ta boiovykh dii. Posttravmatychnyi stresovyi rozlad* [Rehabilitation of the victims in emergency and military actions. Post-Traumatic Stress Disorder]. Odesa: Polygraph [in Ukrainian].
3. Berezdetska, L. (2016). Osoblyvosti korystuvannya derzhavnymy prohramamy demobilizovanykh uchastnykamy ATO v ukrainskomu suspilstvi [Peculiarities of Usage of the State Programs by ex-servicemen of ATO in Ukrainian Society]. In *Visnyk "KPI. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo"* [Herald of Kiev Polytechnic Institute. Political Science. Sociology. Law], 1/2 (29-30), 30-38 [in Ukrainian].
4. *Buddy-to-buddy volunteer veteran program* [Brochure]. (n.d.) Michigan: University of Michigan. Retrieved from https://www.research.va.gov/media_roundtable/B2B_Brochure.pdf
5. Derzhavna sluzhba Ukrainy u spravakh vetetaniv [State Service of Ukraine of Veterans Affairs] (2017, February 10). *Sotsiolohichne opyтуvannya demobilizovanykh – Sociological Study of Ex-Servicemen*. Retrieved from <http://dsvv.gov.ua/pres-tsentr/sotsiolohichne-opyтуvannya-demobilizovanykh.html> [in Ukrainian].
6. Holovnyi viislovnyi prokuror Anatolii Matios zaperechyv informatsiiu Minoborony stosovno toho, scho kilnist samohubstv v armi tsohorich na tomu z rivni, scho i torik [Main Military Prosecutor Anatolii Matios denies information of the Ministry of Defense that this year number of suicides in army left at the level of last year] (2018, March 29), UKRINFORM. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2410805-samogubstva-v-armii-matios-nazvav-brehneu-zaavu-general-a-minoboroni>

- html [in Ukrainian].
7. Kharchenko, O. & Mramornova O. (2016). Problemy veteraniv antyterrorystychnoi operatsii na skhodi Ukrainy [The Problems of the Veterans of Anti-Terrorist Operation in the East of Ukraine]. In *Visnyk of KhNU imeni V.N.Karazina. Seriya "Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohia, teoriia, metody"* [Herald of V.N.Karazin Kharkiv National University. Series "Sociological Studies of Modern Society: Methodology, Theory, Methods"], 37, 115-124 [in Ukrainian].
  8. Kokun, O.M., Ahaev, N.A., ... & Pishko, I.O (2017). *Psyhholohichna robota z viiskovosluzbovtsiamy – uchastykamy ATO na etapi vidnovlennia: metodolohichniy posibnyk* [Psychological Work with Servicemen Participated in ATO at Recovery Stage: Methodological Manual]. Kiev: NDTS HP ZSU [in Ukrainian].
  9. MBF "Vidrodzhennia", Psykhologichna kryzova sluzhba Ukrainy – International Charitable Foundation "Renaissance", Psychological Crisis Service of Ukraine (2016). *Psyhholohichna ta sotsialna dopomoha ochyma veteraniv ATO* [Psychological and Social Assistance by the Eyes of ATO veterans]. Retrieved from <http://www.psyservice.org/wp-content/uploads/2016/03/Doslidzhennia-“Psyhholohichna-ta-sotsialna-dopomoga-ochyma-veteraniv-ATO”.pdf> [in Ukrainian]
  10. Myskevych, T. (2018). *Reabilitatsiia viiskovykh ATO v Ukraini* [Rehabilitation of ATO Servicemen in Ukraine]. Tsentr doslidzhen sotsialnykh komunikatsii NBUV – Center for Social Communications Study of Vernadskyi National Library of Ukraine. Retrieved from http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2572:reabilitatsiya-vijskovikh-ato-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350 [in Ukrainian]
  11. National Coalition for Homeless Veterans. *Background & Statistics*. Retrived from http://nchv.org/index.php/news/media/background_and_statistics
  12. Nelson, K., Starkebaum, G., Reiber, G. (2007). Veterans Using and Uninsured Veterans Not Using Veterans Affairs (VA) Health Care. *Public Health Reports*, 122(1), 93–100.
  13. Ofitsialno 500 uchastnykov ATO sovershili suitsid, realnaia tsifra mozhet byt v razy vyshe [Officially 500 participants of Anti-Terrorist Operation committed suicide, the real figure can be times higher] (2017, June 22), *Ukrainski novyny* [Ukrainian News]. Retrieved from <https://ukranews.com/news/504262-ofycyalno-500-uchastnykov-ato-sovershyly-suycyd-realnaya-cyfra-mozhet-byt-v-razy-vyshe>
  14. Semyhina, T. (2016). Viiskoviy konflikt v Ukraini: vyklyky i mozlyvosti dlia sotsialnoi roboty [Military Conflict in Ukraine: Challenges and Opportunities for Social Work in Ukraine]. In *Ukraina v suchasnomu sviti: vyklyky i mozlyvosti – Ukraine in Modern World: Challenges and Opportunities*: Proceedings of International Scientific and Practical Conference (p.12). Kiev: Academy of Labor, Social Relations and Tourism [in Ukrainian].
  15. Shane L., Kime P. (2016). New VA study finds 20 veterans commit suicide each day. *Military Times*. Retrived from <https://www.militarytimes.com/veterans/2016/07/07/new-va-study-finds-20-veterans-commit-suicide-each-day/>
  16. U.S. Department of Veterans Affairs (2018). *Department of Veterans Affairs - Budget In Brief*. Retrieved from <https://www.va.gov/budget/docs/summary/fy2019VABudgetInBrief.pdf>
  17. U.S. Department of Veterans Affairs (2017, January). *Analysis of VA Health Care Utilization among Operation Enduring Freedom (OEF), Operation Iraqi Freedom (OIF), and Operation New Dawn (OND) Veterans*. Retrieved from <https://www.publichealth.va.gov/docs/epidemiology/healthcare-utilization-report-fy2015-qtr3.pdf>
  18. White, T. (2014). The buddy system. Veterans help veterans combat PTSD. *Stanford Medicine*, Balancing Act. The immune system. Retrieved from <https://stanmed.stanford.edu/2014fall/the-buddy-system.html#>
  19. Zhylenko, R. (2017). Dosvid SShA v zaprovadzhenni systemy priyateliv u roboti z veteranamy, shcho strazhdaiut na PTSD [The USA Experience in Introduction of the Buddy System in a Work with Veterans Suffering of PTSD]. In *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu: seriia: Pedagogika. Sotsialna robota – Scientific Herald of Uzhhorod National University: series: Pedagogics. Social Work*, 2 (41), pp. 102-104. Uzhhorod: Hoverla [in Ukrainian]

Список використаної літератури

1. American Public Health Association. Removing Barriers to Mental Health Services for Veterans. URL: <https://www.apha.org/policies-and-advocacy/public-health-policy-statements/policy-database/2015/01/28/14/51/removing-barriers-to-mental-health-services-for-veterans>
2. Реабілітація постраждалих в умовах надзвичайних ситуацій та бойових дій. Посттравматичний стресовий розлад. За ред. К.Д.Бабова, І.Я.Пінчук, В.В.Стеблюка. – Одеса, 2015. – 240 с.
3. Берездецька Л. Особливості користування державними програмами демобілізованими учасниками АТО в українському суспільстві [Текст] / Л.Берездецька // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2016. – Випуск 1/2 (29-30). – С.30-38.
4. *Buddy-to-buddy volunteer veteran program* [Brochure]. (n.d.) Michigan: University of Michigan. Retrieved from https://www.research.va.gov/media_roundtable/B2B_Brochure.pdf
5. Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників АТО (2017, лютий 10). *Соціологічне опитування демобілізованих* [Електронний ресурс]. – URL: <http://dsvv.gov.ua/pres-tsent/sotsiologichne-opytuvannya-demobilizovanyh.html>
6. Головний військовий прокурор Анатолій Матіос заперечив інформацію Міноборони стосовно того, що кількість самогубств в армії цьогоріч на тому ж рівні, що й торік [Електронний ресурс] // УКРІНФОРМ. – URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2410805-samogubstva-v-armii-matios-nazvav-brehneu-zaavu-general-minoboroni.html>
7. Харченко О. Проблеми ветеранів антитерористичної операції на сході України [Текст] / О.Харченко, О.Мраморова // Вісник ХНУ імені В.Н.Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи». – 2016. – Том 37. – С. 115-124.
8. Психологічна робота з військовослужбовцями - учасниками АТО на етапі відновлення: методичний посібник / [О.М.Кокун, Н.А.Агаєв, І.О.Пішко та ін.]. – К.: НДЦ ГП ЗСУ, 2017. – 282 с.
9. Психологічна та соціальна допомога очима ветеранів АТО [Електронний ресурс]: (Дослідження) / МБФ «Відродження, Психологічна кризова служба України. – 2016 – URL: <http://www.psyservice.org/wp-content/uploads/2016/03/Doslidzhennia-“Psyhholohichna-ta-sotsialna-dopomoga-ochyma-veteraniv-ATO”.pdf>
10. Миськевич Т. Реабілітація військових АТО в Україні [Електронний ресурс] / Т. Миськевич // Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ. – Електронні дані. – URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2572:reabilitatsiya-vijskovikh-ato-v-ukrajini&catid=8&Itemid=350
11. National Coalition for Homeless Veterans. *Background & Statistics*. Retrived from http://nchv.org/index.php/news/media/background_and_statistics/
12. Nelson, K., Starkebaum, G., Reiber, G. Veterans Using and Uninsured Veterans Not Using Veterans Affairs (VA) Health Care // *Public Health Reports*. – 2007/ – № 122(1). – PP.93–100.
13. Офіційно 500 учасників АТО совершили суицид, реальная цифра может быть в разы выше [Електронний ресурс] // Українські новини. – URL: <https://ukranews.com/news/504262-ofycyalno-500-uchastnykov-ato-sovershyly-suycyd-realnaya-cyfra-mozhet-byt-v-razy-vyshe>
14. Семигіна Т. Військовий конфлікт в Україні: виклики та можливості для соціальної роботи / Т.Семигіна // Україна в

- сучасному світі: виклики і можливості / 36. тез Міжнарод. наукової конференції викладачів, аспірантів і студентів – К.: Акад. праці, соц. відносин і туризму, 2016. – С.12.
15. Shane L., Kime P. New VA study finds 20 veterans commit suicide each day // Military Times. URL: <https://www.militarytimes.com/veterans/2016/07/07/new-va-study-finds-20-veterans-commit-suicide-each-day/>
16. U.S. Department of Veterans Affairs. Department of Veterans Affairs - Budget In Brief. URL: <https://www.va.gov/budget/docs/summary/fy2019VAbudgetInBrief.pdf>
17. U.S. Department of Veterans Affairs. Analysis of VA Health Care Utilization among Operation Enduring Freedom (OEF), Operation Iraqi Freedom (OIF), and Operation New Dawn (OND) Veterans. URL: <https://www.publichealth.va.gov/docs/epidemiology/healthcare-utilization-report-fy2015-qtr3.pdf>
18. White T. The buddy system. Veterans help veterans combat PTSD // Stanford Medicine, Balancing Act. The immune system. URL: <https://stanmed.stanford.edu/2014fall/the-buddy-system.html#>
19. Жиленко Р. Досвід США у запровадженні системи приятелів у роботі з ветеранами, що страждають на ПТСР / Р.В. Жиленко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота / голов. ред. І.В. Козубовська. – Ужгород: Говерла, 2017. – Вип. 2 (41). – С.102-104.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2018 р.
Стаття прийнята до друку 20.04.2018 р.

Жиленко Руслан
кандидат исторических наук, доцент
кафедра социологии и социальной работы
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»
г.Ужгород, Украина

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСНОВНЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ УЧАСТНИКОВ АТО И ЧЛЕНОВ ИХ СЕМЕЙ В СОЦИАЛЬНЫХ УСЛУГАХ

Аннотация. Возвращение участников АТО и членов их семей к мирной жизни является своеобразным вызовом как для самих ветеранов, так и для общества в целом. По нашему мнению, адекватный ответ должен включать смещение акцента с социального обеспечения на социальные услуги для этой категории населения. Такой подход предусматривает постоянное изучение потребностей ветеранов и членов их семей в местных сообществах, где эти услуги предоставляются. С этой целью была предпринята оценка потребностей военнослужащих Вооруженных Сил Украины и других силовых структур, уволенных в запас, а также членов их семей, которые участвуют в проекте профессиональной подготовки «Украина-Норвегия» в г.Ужгороде. Она проводилась методами анкетирования и «фокус-групп». В соответствии с заданиями были определены сферы жизни ветеранов и членов их семей, которые подверглись самому большому влиянию войны, исследовано потребности в социальных услугах и очерчено факторы, влияющие на уровень их использования целевой группой. Удалось выявить ряд закономерностей в использовании ветеранами социальных услуг.

Ключевые слова: участники АТО, социальная адаптация, исследование, социальные потребности, социальные услуги.

Zhylenko Ruslan
Candidate of Historical Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University»
Uzhhorod, Ukraine

STUDY OF THE BASIC NEEDS OF ATO EX-SERVICEMEN AND THEIR FAMILIES IN SOCIAL SERVICES

Abstract. Transition of Anti-Terrorist Operation ex-servicemen and their family members to civilian life is a specific challenge for the veterans and for the society as a whole. In our view, an adequate response should include shifting the stress from social provision to social services for them. This approach anticipates ongoing study of veterans' and their family members' needs in the local communities where the services are provided. For this purpose the needs assessment of the ex-servicemen of the Armed Forces of Ukraine and other law enforcement, as well as their family members, taking part in Professional Training Project "Ukraine-Norway" has been undertaken in Uzhhorod. The pilot study has been completed using questionnaire and focus-group. Based on stated objectives there was investigated the war impact on different aspects of veterans' life, in particular: health (physical, psychological, PTSD, addictions etc.), social life, family relations, general wellbeing (income, housing etc.), and employment. There were defined the needs of the veterans in different social services as well as obstacles which prevent clients from using them, in particular: long waiting lists, bureaucracy, distrust, low quality of services and self-reliance as a result. Finally, there were revealed several regularities in utilization of services by the veterans. In particular the veterans looking for help with PTSD are also more inclined to apply for assistance in the fields of health, social and family relations. The veterans' needs have a trend to "accumulation" – ex-servicemen with longer civilian experience tend to declare more needs in different services, including addictions, then their buddies who left army recently. Finally, the veterans with lower educational level tend to seek for psychological services, but those with higher education – for services connected to material wellbeing.

Key words: Anti-Terrorist Operation ex-servicemen, veterans, social adaptation, research, social needs, social services.